

mellérendelt, nem hierarchikus viszonyrendszerének kialakítását és fenntartását. Amint tudjuk, azonban jelenleg a legtöbb kisebbségi helyzetben használt nyelv a többségi nyelvhez viszonyítva a nyelvi jogok és a nyelv funkcióinak érvényesülése tekintetében hátrányos, aszimmetrikus helyzetben van, és a jogi kodifikációs gyakorlatban gyakran a nyelvek és nyelvi közösségek elvi egyenlőségének elismertetése is nehézségekbe ütközik. Mindez ellenére a modell a nyelvek „klasszikus arányosságának”, természetes egyensúlyának kialakítását lehetségesnek tartja, amennyiben a nyelvek tudása és használata fenntartható, hogyha az érintett nyelvekhez pozitív attitűdök kapcsolódnak és az érvényesülő nyelvi ideológiák támogatják az aktív kétnyelvűséget.

A könyv ajánlható mindazoknak, akik kutatóként, oktatóként, nyelvtanárként érintettek a kétnyelvűség, a nyelvi tervezés és a nyelvi változás jelenségkörében. Az elmélet és az empirikus adatok szintjén egyaránt új ismeretekkel és felismerésekkel gazdagítja az olvasó szemléletét, és a kétnyelvű létmód, a nyelvcsere és a nyelvi változás alapkérdéseinek továbbgondolásra készlet.

BENŐ ATTILA
Babeş-Bolyai Tudományegyetem

Nagy L. János, *Kereszteződő jelentések világában*

Tanulmányok a kiasztikus alakzatok működéséről

Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2013. 288 lap

NAGY L. JÁNOSnak, a retorika, irodalmi stilisztika, szövegnyelvészet elismert művelőjének kötete a kiasztikus alakzatokról 2003–2012 között megjelent húsz tanulmányán alapul. (A tanulmányok bibliográfiája a kötet végén szerepel.) A könyv rövid bevezetésből és négy, alfejezetekre oszló részből áll; az egyes alfejezetek végén bőséges irodalom és rövid, angol nyelvű összefoglalás található.

Az első rész számba veszi a kiazmus köré csoportosítható alakzatokat (antimetabolé, epanodosz, kommutáció stb.), amelyeknek közös jellemzője, hogy bennük az elemek fordított sorrendben ismétlődnek. Léteznek nem verbális kiasztikus konstrukciók is, pl. események, személyek, szerepek sorrendi cseréje (17, 210). A szabályos kiasztikus alakzat mindenkor két részre tagolódik, egy-egy rész legalább két elemből áll, ismétlődésük fordított sorrendben történik. A toldalékoló nyelvekben tőkereszteződés ($a^x b^y / b^x a^y$ vagy toldalékkereszteződés és egyben tőpárhuzam ($a^x b^y / a^y b^x$) fordulhat elő (11). Nem minden keretszerkezet tekintendő alakzatnak (pl. a vasúti menetrendben: Budapest–Szeged és Szeged–Budapest viszonylat); az alakzatok a fordított sorrendből eredeztethető jelentéstöbblettel rendelkeznek (pl. paradoxon, ironia), s így az alakzatok ismétlődő komponensei a szó szigorú értelmében sosem önmagukkal azonos jelentésűek. A szerző ezután tömören áttekinti a kiasztikus alakzatok kutatását, kiemelve FÓNAGY IVÁN elemzéseit a Világirodalmi lexikonban.

A második rész a keresztező alakzatok különböző megközelítéseiről szól. A kiazmust szintaktikai szempontból szimmetria jellemzi; szemantikai feltétele a kompatibilitás és a megfordíthatóság. A benne kifejezett gondolati tartalom felől nézve a kiazmus többnyire paradoxon. Az alakzat annál hatásosabb, minél szokatlanabb az egymás mellett álló

(majd megforduló) jelek párja, s minél karakteresebb ellentét feszül az elemek között (57). A szerző idézi FÓNAGY megállapítását: a kiazmus „agresszív verbális cselekedet”, s az ismert proudhoni–marxi példával szemlélteti: A nyomor filozófiája (Proudhon munkájának címe) reformista tanulmánnyal szemben gúnyos jelentésű Marx bírálata: A filozófia nyomora; itt a „verbális erőszak” csupán a megfordítás egészében tárul fel (57). Az irónia vagy paródia általában gyakori funkciója a kiazmusnak, hatását a megfordítás emeli ki és fokozza (58).

A szimmetrikus zenei szerkezetek egy része hasonlóképpen kiasztikus; a magyar népdalok ilyen strófászerkezeteit írta le KODÁLY ZOLTÁN: természeti kép – a benne jelezhető lelki tartalom – annak elmélyítése, változása – a természeti kép visszatérése (60). A zeneszerzésben általában jelentős azoknak a szerkesztő és rendező műveleteknek a száma, amelyek kiazmust hoznak létre (ellenpontosítás, különböző fordítások), vagy akár a zenei anyagnak más hangszeren, más hangnemben, szólamban vagy ritmusban történő ismétlése (61).

A kötet harmadik része a keretszerkezetek alakzatainak működésével foglalkozik. Az első alfejezetben a szerző az evangéliumi szövegek kiasztikus szerkezeteit vizsgálja, különös tekintettel Jézus mondásainak, az ún. logionoknak jelentésképzésére. Így például a „Sokan lesznek elsőből utolsók és utolsókból elsők” (Mt 19, 30) mondással kapcsolatban rámutat, hogy a benne szereplő fogalmak „folyamatok pólusait alkotják. Ezek révén a folyamatok révén az egyik fogalom a másikba alakul át; az emberek eredeti minőségükkel ellentétes minőségű emberekké változnak” (135). Megítélésem szerint ez a logion sajátos dialektikus jelentéstopplettet foglal magában: az első részben tagadja az *elsők* fogalmát (= elvesztik „első” voltukat), a második részben viszont megőrzi, sőt magasabb (morális) szintre emeli az „elsőség”-et (ti. aki lemond a földi javakról, az örök életet nyer, I. Mt 19, 29).

A második alfejezetben a szerző Shakespeare három drámájának (Hamlet, Julius Caesar, Romeo és Júlia) szövegében előforduló kiasztikus alakzatokat elemez, figyelembe véve Arany János, Vörösmarty Mihály, illetve Mészöly Dezső fordításait. Íme egy szemléletes példa a *Hamlet*-ből:

Player King. *Where joy most revels, grief doth most lament.
Grief joys, joy grieves, on slender accident.* (III. 2.)

(‘Mert hol öröm s bú van legfőbb fokon,
Az sír, ez örvend minden kis okon’)

Az első sor párhuzama az öröm és a bánat találkozásának egymást erősítő jellegéről, mindkét irányban fokozó hatásáról szól. A második sorban az ellentétes jelentésű szótövek és todalékok találkoznak, és helyet cserélnek a „gyenge véletlenben” (165). Romeo felkiáltásában – *O brawling love! O loving hate!* (‘Vad szerelem! Szerelmes gyűlölet!’) – az ellentétes jelentésű elemek fordított sorrendje jelzi az ellentmondásos érzelmek között vergődő Romeo lelkiállapotát (168). A továbbiakban a szerző még a Macbeth és A makrancos hölgy egy-egy részletén mutatja be a shakespeare-i dialógusépítés sajátos technikáját, hangsúlyozva a nyelvi keresztezések alakzatainak különböző típusait.

A következő két magyar vonatkozású alfejezetben legrégebbi szövegemlékeinknek, a Halotti Beszédnek és az Ómagyar Mária-siralomnak kereszteződő alakjait vizsgálja a szerző, majd pedig terjedelmes alfejezetet szentel a népdalainkban fellelhető kiasztikus alakzatoknak. KODÁLY ZOLTÁN nyomán verbális + zenei kódok szövegeinek tekinti a népdalokat, hangsúlyozva, hogy e sajátos szövegtípus vizsgálata komplex elemzést igényel.

A népdalokban a kiasztikus szerkesztés verbális alakzatait a dallamsorok strófaépítésének alakzatai egészít(het)ik ki, amikor is mind a zenei, mind a verbális textus anyagában sajátos sorrendi kereszteződések érvényesülhetnek (211–212). A vizsgált népdalok mindegyike tartalmaz legalább egy verbális sorrendi megfordítást, zenei anyagukra pedig az A B B A strófaszervezet érvényes (213). Az idézett népdalok verbális és zenei összetevőinek komplex elemzése arról tanúskodik, hogy az izometrikus strófaszervezetben az ősi bb paralelizmus és az újabb keresztalakzat egyaránt tipikusan érvényesül (237).

Külön alfejezet foglalkozik a kettős szillogizmus elméletével, amelynek hazai kidolgozása BÉKÉSI IMRE nevéhez fűződik: az ő felfogásában a kettős szillogizmus a szövegben kifejtett és ki nem fejtett információk együttesében ellentétet kifejező alakzat (243).

A harmadik rész utolsó alfejezete Weöres Sándor „Öröklét” c. versének minden részletre és szempontra kiterjedő alapossgal elvégzett elemzését tartalmazza, beleértve a vers ritmusának és hangzásának mozzanatait is.

A kötetet záró kitekintésben a szerző hangsúlyozza, hogy a szövegben a kiasztikus építkezés jellemző lehet a világlátásra, amely a gondolatokat, eseményeket, tetteket stb. mint szembeállított értékrendeket fogja fel (282). Tegyük hozzá egy napjainkban ritkán használatos megfogalmazásban: a kiasztikus alakzatok a valóság dialektikus mozgásformáinak, az ellentétek kölcsönhatásának tömör ábrázolására (is) szolgálnak.

NAGY L. JÁNOS könyve a szerző széles körű kompetenciájáról tanúskodik, amely alapos retorikai, irodalmi stilisztikai, szövegnyelvészeti és zeneelméleti ismereteken, valamint ezen ismeretek önálló alkalmazásának képességén alapul. Így a könyv az olvasók hasonlóképpen széles körének ajánlható: az említett tudományágak művelőin kívül mindazon *men of letters*-nek, akik a hagyományos retorika és korunkra jellemző megújulása iránt érdeklődnek.

PÉTER MIHÁLY

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bíró Ferenc – Fekete Péter – Kornyané Szoboszlai Ágnes, Felsőnyárád nyelvjárása a 20. század végén

Felelős szerk. ZIMÁNYI ÁRPÁD. EKF Líceum Kiadó, Eger, 2011. 309 lap

A kutatás terepe a címben is szereplő, Borsod-Abaúj-Zemplén megye északkeleti részében található palóc település, Felsőnyárád, amely mindezüdig feltáratlan pont volt a magyar nyelvjáráskutatásban.

A szerzők a bevezetőben (7–14) először a magyar dialektológiai kutatások általános célkitűzéseiről írnak – kiemelve a nyelvjárasi alaprég kutatásának fontosságát –, majd elhelyezik Felsőnyárádot nem csak földrajzi, hanem néprajzi, etnikai és szociológiai megközelítésben is. A munka pontos célját nem a felsőnyárádi nyelvjárás teljes részletességű leírásában határozzák meg, hanem a helyi nyelvváltozat sajátos vonásainak számbavételében: milyen volt/lehetett a helyi nyelvjárás a közelmúltban, „amikor még a modern életforma, szemlélet és nyelvhasználat nem zavarta meg a falusiak nyelvének fő sajátosságait” (12). Külön felhívják az olvasó figyelmét, hogy nem célja a munkának a nyelvhasználat szociolingvisztikai, pragmatikai vizsgálata sem. Világos: elsődleges cél az archaikus